

О. В. Чеберяко,

кандидат економічних наук,

Т. С. Капушак,

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАПРОВАДЖЕННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТРАХУВАННЯ

Головним завданням сьогодення є збалансованість пенсійної системи. При цьому всі питання щодо підвищення пенсійного віку, запровадження в Україні трирівневої пенсійної системи, соціального захисту населення та інші мають розглядатися комплексно. Тому пенсійна реформа є важливою складовою економічних реформ, реформ охорони здоров'я та соціального страхування.

Необхідність реформування пенсійного забезпечення викликано низкою об'єктивних факторів: економічних, демографічних, соціально-політичних. Сьогодні ця проблема особливо актуальна в багатьох країнах світу незалежно від рівня економічного розвитку, що зумовлено старінням населення, зміною його вікової структури, ускладненням економічної ситуації. Але розв'язувати її потрібно, ретельно зваживши всі фактори та можливості і держави, і її громадян. При цьому необхідно враховувати національні традиції та менталітет людей.

Питанням реформування пенсійної системи України займалися такі науковці, як Л. Стожок, І. Гнибіденко, А. Непокучицький, П. Матвієнко, Б. Надточій, В. Яценко, Н. Ковальова, Н. Лазебна, Н. Луговенко та інші. Безпосередньо аналізу та ролі системи недержавного пенсійного забезпечення в пенсійній системі країни присвячені дослідження таких науковців, як Л. Момотюк, Г. Білецька, Д. Котляр, Н. Версаль, Ю. Мороз.

Напрями реформування пенсійної системи в Україні закріплені у прийнятих Верховною Радою України у 2003 році законах України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення». Згідно із затвердженою моделлю системи пенсійного забезпечення передбачається створити 3-рівневу пенсійну систему: солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (I рівень); накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (II рівень); систему недержавного пенсійного забезпечення (III рівень). З 2004 року впроваджено солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та систему недержавного пенсійного забезпечення [1].

Основними завданнями та цілями пенсійної реформи є такі:

- підвищити рівень життя пенсіонерів;
- установити залежність розмірів пенсії від розміру заробітку й трудового стажу;
- забезпечити фінансову стабільність пенсійної системи;
- заохотити громадян до заощадження коштів на старість;
- створити ефективнішу та більш дієву систему адміністративного управління в пенсійному забезпеченні.

Трирівнева пенсійна система дозволить розподілити між трьома її складовими ризики, пов'язані із змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці й на ринку капіталів (що більше відчувається в накопичувальній системі). Такий розподіл ризиків дозволить зробити пенсійну систему фінансово більш збалансованою та стійкою, що застрахує працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію і є принципово важливим та вигідним для них.

Трирівнева модель пенсійного страхування відповідає широко розповсюдженій у світі багаторівневій моделі пенсійної системи. Разом з тим необхідно здійснити ряд додаткових заходів, що дало б можливість застрахованим громадянам після виходу на пенсію мати гарантований рівень доходів, який забезпечував би достатній рівень життя, та врахування результатів трудової діяльності кожного працівника при визначенні розміру пенсії.

Накопичувальну систему загальнообов'язкового пенсійного страхування планувалося запровадити ще в 2007 році, однак досі цього не зроблено. Згідно з проектом концепції пенсійної реформи в Україні, проєкт почнеться у 2010 році.

Законодавством України детально регламентовано механізм функціонування обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, передбачено надійний захист пенсійних активів [4, с. 17 — 20].

Актуальність дослідження полягає в необхідності підвищення ефективності запровадження й функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення, коли акумульовані кошти надійно захищають-

Кількість пенсіонерів в Україні, млн. осіб [6]

Роки	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість осіб	14,1	14,0	13,9	13,8	13,7

ся від економічних ризиків і приносять додатковий прибуток їх вкладникам — пенсіонерам.

Нова пенсійна система, особливо її накопичувальна частина спрямована на виховання економічної самостійності та відповідальності громадян за стан особистого матеріального добробуту після виходу на пенсію. Це повинно змусити людей уже сьогодні замислитися над тим, що вони отримають після завершення своєї трудової діяльності, підвищити їх зацікавленість у контролі за належною сплатою роботодавцями страхових коштів до Пенсійного фонду.

У накопичувальній системі внески спочатку акумулюються у фінансових структурах, потім інвестуються в галузі економіки й тільки після цього накопичені кошти разом з отриманим доходом від їхнього інвестування спрямовуються на виплату пенсій. Таким чином, у накопичувальній системі кожен пенсіонер отримує тільки ті кошти, які він сам, його рідні чи роботодавець відклали на його користь. У таких промислово розвинутих країнах, як Великобританія, США, Швейцарія, Нідерланди, пенсійні кошти становлять 85 % від валового внутрішнього продукту і є джерелом для формування персональних накопичень, що забезпечують надходження капіталу в промисловість і доходи пенсіонерів [5, с. 71 — 73].

У 2008 році завдяки реалізації законодавчих змін з актуалізації заробітку, що враховується при призначенні або перерахунках пенсій і підвищення вартості року страхового стажу (з 1 січня 2008 року з 1 до 1,2 %, а з 1 жовтня 2008 року — до 1,35%) вдалося відновити диференціацію розмірів пенсій для 8 млн. пенсіонерів та забезпечити виконання рекомендацій 102-ї Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення в частині забезпечення пенсії за наявності 30 років стажу в розмірі 40 % заробітку.

Проте якщо основний розмір пенсій у подальшому не підвищуватиметься, вплив одноразової актуалізації на диференціацію розміру пенсій дуже швидко зникне. Уже за два-три роки розмір пенсії знову стане нижчим за мінімальний розмір, тобто досягнута диференціація знівелюється.

До цього часу зберігаються диспропорції в пенсійному забезпеченні, що обумовлені спеціальними пенсійними програмами для деяких категорій громадян. Зокрема це стосується порядку визначення заробітної плати, з якої обчислюється пенсія працівникам окремих галузей економіки, індексації розмірів їх пенсій на інфляцію та підвищення пенсій у зв'язку із зростанням заробітної плати.

Незважаючи на заходи, які здійснюються у зв'язку

з переглядом Єдиної тарифної сітки та розміру мінімальної заробітної плати, майже третина застрахованих осіб сплачує пенсійні внески із заробітної плати, що не перевищує мінімального її розміру. Це призводить до звуження бази нарахувань страхових внесків і викликає небажане зниження пенсійних виплат у майбутньому.

Крім того, основною проблемою зниження демографічної ситуації в Україні є старіння населення, про що свідчить збільшення частки осіб похилого віку та зміна співвідношень між поколіннями. Уже нині пенсіонери становлять майже 30 % від загальної чисельності населення. Кількість платників внесків на пенсійне страхування становить 15,2 млн. осіб, а кількість пенсіонерів — 13,7 млн., тобто пересічний платник внесків фінансує 90,8 % середньої пенсії. При цьому частка пенсійних видатків у валовому внутрішньому продукті країни вже перевищує 15 %.

У 2005 році на 47,2 млн. осіб припадало 14,1 млн. пенсіонерів, у 2006 році це співвідношення складало 46,9 до 14,0 млн. осіб, у 2008 році — 46,06 до 13,7 млн. Тобто загальна тенденція в країні є досить невтішною, що ми можемо спостерігати за даними таблиці 1.

У грудні 2009 року Пенсійний фонд для забезпечення пенсійних виплат за різними пенсійними програмами, а також у вигляді дотацій отримав з державного бюджету 4 415,6 млн. гривень. Водночас з урахуванням норми статті 46 Бюджетного кодексу, яка обмежує обсяг щомісячних видатків до рівня 1/12 попереднього року, на ці цілі Пенсійний фонд зможе отримати з державного бюджету лише 4 045 млн. гривень.

Деякі надходження Пенсійний фонд отримує з інших джерел (зокрема фондів соціального страхування). Однак враховуючи, що за 2009 рік Пенсійний фонд отримав з таких джерел 57,7 млн. грн., ці надходження не перевищують 5,0 млн. гривень на місяць. Станом на 27 січня від цих джерел надійшло всього 3 млн. гривень.

Отже, незважаючи на оптимістичні заяви уряду щодо стовідсоткового забезпечення пенсійних виплат у січні 2010 року, новий рік Пенсійний фонд розпочав з новими боргами. Причина банальна: продовження політики отримання Пенсійним фондом позичок з державного бюджету для виплат пенсій. Уряду так і не вдалося віднайти дієвих інструментів для призупинення негативних тенденцій щодо наповнення бюджету Пенсійного фонду. При збереженні такої негативної тенденції заборгованість Пенсійного фонду за отриманими позичками може перевищити рівень (з урахуванням заборгованості за 2009 рік) у 47 млрд. грн.

Активи НПФ, 2005-2009 рр., млн. грн. [6]

	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	1 кв. 2009 р.
Активи	46	142	281	612	661
Приріст активів до попереднього періоду	—	96	139	331	49
Темп приросту за період, %	—	209	98	118	8

Намагання уряду уникнути будь-яких реформ у сфері пенсійного страхування наводить на думку, що саме такий обсяг коштів необхідно буде додатково надати Пенсійному фонду з державного бюджету. Але можливості для цього в уряді вкрай обмежені: так, у січні спостерігалось значне зменшення коштів на Єдиному казначейському рахунку (станом на 26.01.10 на ньому нараховувалось лише 420,4 млн. грн. — найменший обсяг за останні 7 років) [7].

Однією з передумов запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи є досвід функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення. Зменшення в період фінансово-економічної кризи обсягів виробництва основних видів промислової продукції та послуг значно погіршили умови інвестиційної діяльності, у тому числі недержавних пенсійних фондів. Це, у свою чергу, негативно вплинуло на рівень дохідності пенсійних активів. Так, активи недержавних пенсійних фондів постійно зростають. Зокрема, протягом 2008 року вони збільшилися на 331 млн. грн. до 612 млн. грн. проти 281 млн. грн. у 2007 році. Хоча загальна тенденція відбиває зростання, темп приросту в першому кварталі 2009 року сповільнився.

На сьогодні більшість недержавних пенсійних фондів не забезпечують дохідність пенсійних активів вище рівня інфляції. На стадії опрацювання перебуває законодавчий акт щодо здійснення пенсійного забезпечення окремої категорії працівників, зайнятих на роботах з особливо шкідливими та важкими умовами праці, що дають право на призначення пенсій за віком на пільгових умовах або за вислугу років через корпоративні та професійні пенсійні фонди. Упровадження обов'язкової професійної пенсійної системи передбачає додаткове навантаження на роботодавця, у тому числі на державний бюджет, пов'язане із сплатою обов'язкових професійних пенсійних внесків на користь учасників цієї системи.

Результати аналізу здійснених заходів з реформування пенсійної системи засвідчили необхідність коригування процесів проведення пенсійної реформи з урахуванням набутого досвіду та соціально-економічного становища в країні.

Тому з метою ефективного та системного реформування пенсійної системи України, створення дієвих

механізмів захисту прав та інтересів громадян, забезпечення стабільного функціонування та прозорості пенсійної системи Кабінет Міністрів України 14 жовтня 2009 року ухвалив Концепцію подальшого проведення пенсійної реформи в Україні.

Удосконалення пенсійної реформи здійснюватиметься за такими напрямками: забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи; забезпечення соціальної справедливості в солідарній пенсійній системі; формування ефективної, надійної системи недержавного пенсійного забезпечення; удосконалення та спрощення механізму функціонування та забезпечення зрозумілості пенсійної системи для громадян і роботодавців; забезпечення громадського контролю за функціонуванням Пенсійного фонду України; уніфікація пенсійного законодавства. Передбачається, що Концепція буде реалізована протягом 2010 — 2017 років у два етапи.

Зокрема з 2010 року до 2013 року планується запровадження дієвого механізму підвищення призначених пенсій, забезпечення диференціації розміру мінімальної пенсійної виплати залежно від набутого страхового стажу, легалізація заробітної плати, забезпечення захисту пенсійних активів, сприяння розвитку недержавного пенсійного забезпечення та запровадження економічних стимулів для сплати пенсійних внесків тощо.

На другому етапі, з 2014 року до 2017, передбачається забезпечити рівноправність громадян у пенсійній системі — єдині для всіх правила призначення пенсій, звільнити бюджет Пенсійного фонду від невластивих йому виплат, запровадити уніфіковану законодавчу базу пенсійної системи та продовжити розвиток накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Запровадження другого рівня пенсійного страхування дозволить:

— збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу (сукупний середній розмір пенсійних виплат із солідарної та обов'язкової накопичувальної системи очікується на рівні 55 — 60 % середньої заробітної плати в Україні, а зараз такі виплати складають близько 35 %);

— посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже, посилити зацікавленість громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;

— зменшити «податковий тиск» на фонд оплати

праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника;

— успадковувати кошти, накопичені на персональному пенсійному рахунку, родичам застрахованої особи;

— створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підвищення національної економіки;

— розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнем пенсійної системи і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань в економічному розвитку держави;

— підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами.

Підсумовуючи наше дослідження, ми дійшли висновку, що впровадження загальнообов'язкової системи пенсійного забезпечення є необхідною умовою для створення повноцінної трирівневої системи пенсійного забезпечення. Проте, не виправдане форсування пенсійної реформи заподіє більше шкоди, ніж користі, тому такими важливими складовими є систематизація і планування в проведенні реформи. Успішна реалізація навіть добре продуманої пенсійної реформи неможлива за відсутності ретельно розробленої й випробуваної адміністративно-інформаційної системи, досягти збалансованості коштів Пенсійного фонду, підготовки організаційно-технічної бази, створення інституційної структури. Українська економіка теж повинна бути готовою до ефективного використання довгострокового інвестиційного ресурсу — пенсійних грошей накопичувальної системи. Потрібна належна координація заходів пенсійної реформи з іншими складовими ринкових реформ. Необхідно створити детальний план фінансування пенсійної реформи.

Запровадженню накопичувальної системи має передувати реформування солідарної системи, удосконалення порядку перерахування та сплати пенсійних внесків і створення необхідної законодавчо-нормативної бази разом із системою примусового стягнення внесків. Бажано провести фінансовий аналіз для забезпечення адекватності всіх пенсій у перехідний період. До початку запровадження накопичувальної системи потрібно мати надійну банківську систему, а розвиток ринку капіталу повинен досягти певного рівня.

Важливою складовою процесу реформування має стати загальнонаціональна програма інформування громадськості й ознайомлення населення з метою та завданнями реформи пенсійного забезпечення. Усе це сприятиме забезпеченню належного рівня життя людей похилого віку в сучасних умовах й на віддалену перспективу на засадах соціальної справедливості та гармонізації стосунків між поколіннями.

Література

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49—51. — Ст. 376.
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 47—48. — Ст. 372.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
4. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : навч. курс / [Б. О. Зайчук, О. Б. Зарудний, С. Б. Березіна, В. Т. Олександров, С. М. Недбаєва]. — К. : НВП «АВТ», 2004. — 256 с.
5. Юровський Б. Пенсии государственные и негосударственные: на что можно рассчитывать / Б. Юровский. — Харьков : Консульт, 2006. — 208 с.
6. Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/> — офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
7. Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua> — офіційний сайт Міністерства праці та соціальної політики.
8. Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua> — офіційний сайт Кабінету Міністрів України.
9. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> — офіційний сайт Державного комітету статистики.

Чеберяко О. В., Капушак Т. С. Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного страхування

Розглянуто питання запровадження в Україні другого рівня трирівневої системи пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, недержавне пенсійне забезпечення (НПЗ), недержавні пенсійні фонди (НПФ), трирівнева система пенсійного забезпечення.

Чеберяко О. В., Капушак Т. С. Внедрение накопительной системы общеобязательного государственного страхования

Рассмотрен вопрос внедрения в Украине второго уровня трехуровневой системы пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, негосударственное пенсионное обеспечение (НПЗ), негосударственные пенсионные фонды (НПФ), трехуровневая система пенсионного обеспечения.

Cheberyako O. V., Kapuschak T. S. Introduction of story system of obligatory state insurance

In this article the problem of the introduction of the second level of the system of social maintenance.

Key words: pension providing, non-state pension providing, non-state pension fund, three-level system of the pension providing.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2010

Прийнято до друку 30.04.2010